

dosje Vjekoslav Bajsić – *operandi libellus V. Bajsić*

ŠLOSER I INTELEKTUALAC
U spomen Vjekoslavu Bajsiću¹

Stjepan KUŠAR

I.

»Zahvaljujem svima što su imali strpljenja sa mnom. Teško je biti po naravi šloser, a baviti se duhovnim poslovima.«

To su posljednje riječi koje je u svojoj oporuci napisao pokojni Vjekoslav Bajsić, svećenik Zagrebačke nadbiskupije i profesor filozofije na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu te dugogodišnji odgovorni urednik izdanjâ u izdavačkoj kući »Kršćanska sadašnjost«. One možda najbolje sažimlju ne samo način kako je on samoga sebe u svojem radu i životu doživljavao, nego nam daju također posve prikladnu karakterizaciju njegove izgovorene riječi i njegova napisanog opusa.

»Šloser« je bravar, čovjek koji se razumije u obradu metala i umije iz njega napraviti mnogo korisnih predmeta, alata i sprava. A brava je upravo jedna od tih sprava. Uz bravu posve spontano i takoreći bez razmišljanja vezemo pomisao na zatvaranje, na osiguravanje i čuvanje. Kad smo nešto »stavili pod ključ« ili nekoga »strpali iza brave«, onda smatramo da su na sigurnom – na sigurnom stoga što su zatvoreni. To je paradigma za mnoštvo postupaka u povijesti i sadašnjosti svih ljudskih – dakle i religijskih – zajednica. To međutim nipošto nije paradigma kojom bismo mogli ili smjeli oslikati Bajsićev lik i opus. Prije će to biti *otvaranje* brave i vratiju, *propitivanje* neupitnih samorazumljivosti, *oslobađanje* novih prostora razmišljanja, vjerovanja i nadasve ljudske prakse suživota i prostorâ u kojima svijetli um i Evanđelje. Ali otvaranje koje je Bajsićeva misao izvodila nije u sebi nosilo recepte za uspjeh nego je čovjeka suočavalo s pitanjima od kojih se obično bježi, a zahtijevalo je i odluke i postupke u kojima je bila

¹ Tekst pripremljen za potrebe Trećeg programa Hrvatskog radija u ciklusu emisija »Velikani kršćanske misli« (urednik Ratko Vince). Tekst je za ovo objavljivanje doraden i proširen.

na ispitu ljudska i vjernička zrelost sugovornika, slušatelja ili čitatelja. Možda je zbog toga Bajsić ponekom suvremeniku, kako vjerniku tako i nevjerniku, bio teško shvatljiv, gotovo nerazumljiv. Kako otvarati ljudima oči i uši uma i srca za slobodu i samoodgovornost kad oni više teže za sigurnošću »gnijezda« negoli za slobodom »prašume« – da parafraziramo jednu Bajsićevu metaforu? Nije li to unaprijed osuđeno na neuspjeh, nije li to uzaludan posao? Možda, no Bajsić je u njemu ustrajao do konca života. Kao da je time htio dati svoju življenu verziju Pavlove »nade protiv svake nade«.

Kako god tomu bilo, metafora »šlosera« kazuje još nešto. Bravar do kraja razumije kako brava funkcionira, zato je umije i napraviti i popraviti. Teorija je tu svedena na minimum, a i taj je minimum u funkciji prakse. Znanje o bravi ima se potvrditi u svrsishodnosti i funkcioniranju te naprave. Spekulacije tu nisu toliko interesantne, za njih tu samo uvjetno ima mjesta. Bajsić nam se u toj metafori pokazuje u nekom skrivenom dosluhu s Kantom koji je običavao reći da je sav interes ljudskog uma na kraju krajeva ipak praktički interes. Um nalazi svoje ispunjenje u djelovanju koje je u skladu s njime, pogotovo u moralnom djelovanju te u onom djelovanju i postupanju koje je izraz i potvrda našeg nadanja. Znanje jest doduše na početku, ali ono nadilazi samo sebe, ono se transcendira u onome što trebam činiti i čemu se smijem nadati. Um, sloboda i nada – to su međusobno neraskidivo i intimno povezana čvorišta u kojima treba tražiti odgovor na pitanje tko je i što je čovjek, ne samo kod Kanta nego i kod Bajsića.

Bez dvojbe smijemo reći da je disciplina uma i rad na pojmu, njegovoj jasnoći i razgovjetnosti, prva temeljna značajka Bajsićeva umovanja. U napisima i diskusijama uvijek mu je bilo stalo do dosljednog bistrenja pojmova, on se hrvao sa zbiljom tražeći pravi izraz za nju, tj. nastojeći »spasiti fenomene«, što je uvijek središnji interes i značajka pravog filozofiranja. Druga je, ne manje važna i istaknuta, ona koja se tiče slobode i savjesti: odgovornost prema čovjeku i obvezama te savjesnost u djelu. Možda je baš zato Bajsić na diplomskim ispitima gotovo redovito tražio da mu kandidat objasni što je to savjest. Njemu samome je u osobnom životu savjest bila svetinjom pa je želio i nastojao da i mladi ljudi, odlazeći s fakulteta, temeljito shvate što je to savjest te si ozbiljno dozovu u pamet i drže na umu što je to savjesnost u životu, djelovanju i radu. I treća značajka, možda ne toliko reflektirano razrađena u spisima koliko *modo exercito* prisutna i vodeća u načinu Bajsićeva djelovanja i rada, vezana je uz upravo tvrdokornu nadu i uvjerenje da ima smisla pomučiti se oko čovjeka, pa bilo to kojiput i na ne baš nježan način »šlosera«. Makar je često morao konstatirati neuspjeh pokušajâ raznih nama povijesno bližih i daljnjih promjena na bolje, kako na individualnoj razini ljudskog života tako i na onoj kolektivnoj, u Crkvi i u društvu, Bajsić se nikada nije odrekao toga da uvijek iznova prizove ljudima u pamet njihove autentične mogućnosti rasta i sazrijevanja, prevladavanja granica i potvrđivanja nade koja ih u dubini njihova bića vodi.

Stoga je on, u punoj svijesti o ograničenim dometima filozofske i teološke spekulacije, neumorno propitivao samo događanje ljudskog života u njegovu tjelesnom supstratu. Svaku visoku duhovnu spekulaciju konfrontirao je s ljudskim ponašanjem, s onim upravo zoološkim u čovjeku, te je neodoljivo pokazivao kako smo još zapravo malo »duhovni« jer nas vode mehanizmi individualnog i još više grupnog ponašanja naslijeđeni iz paleolitika (kao što su npr. grupna i individualna agresivnost, grupni egoizam te podjele na »naše« i »njihove«, ...). To su mehanizmi koji su ne samo malo ili nikako »produhovljeni« nego nisu ni spoznati kao oni koji vladaju čovjekom i ljudskim skupinama. Štoviše, oni si podčinjavaju ljudski um da ih opravdava i da im iznalazi nova sredstva i načine kako da produže moć pesnice svom zemljom i u svemirska prostranstva. A kako je to i vjerniku i nevjerniku skidalo samodopadnu auru duhovnosti i intelektualnosti, Bajsiću su često znali dobaciti kako se više bavi zoologijom negoli teologijom i filozofijom. On je na to uglavnom svoje odšutio, ali je kojiput također znao upozoriti kritičare neka samo pogledaju kako se ljudi ponašaju u svojim nacionalnim, religijskim, političkim, kulturalnim i drugim skupinama pa će se brzo uvjeriti kako on ništa ne izmišlja i kako je, sve u svemu, sva filozofija i teologija ipak preslaba da se nosi sa silinom onoga što djeluje u našem zoološkom supstratu, pogotovo onda kad smo smješteni u svoje grupno gnijezdo. Ne htjeti vidjeti tu stvarnost ili je nijekati – to unaprijed osuđuje na neuspjeh svaki pothvat koji ide za promjenom na bolje. Nijekanje stvarnosti uvijek nam se osvećuje.

Time Bajsić nije omalovažavao filozofiranje niti teologiziranje niti je osporavao ono dobro u čovjeku i njegovim ostvarenjima. On je samo upozoravao na to kako je i kršćanski i marksistički »novi čovjek« zapravo još uvijek »stari čovjek«, a ono novo što je Krist donio teško preobražava čovjeka tako da bi novost bila vidljiva i iskustveno dana u novoj ljudskoj međusobnosti. Zato mora biti tu neki »šloser« koji će neumorno upozoravati na mehanizme naše zoologije i grupnog ponašanja, sa skrivenom nadom da će to netko shvatiti i uputiti se u praksu ljudske međusobnosti držeći se više uma negoli nagona, više uzorne ljudskosti Isusa Krista negoli interesa vlastite svete ili manje svete skupine koja tako često upada u vrlo prizemnu konkurenciju s drugim društvenim skupinama.

Dakako, kad Bajsić za sebe veli da je »šloser«, onda to također znači da je on volio baviti se aparatima i njihovim mehanizmima, umio ih je popravljati i kao dijete radovati se njihovom dobrom funkcioniranju, njihovoj unutarnjoj ljepoti koja se iskazuje kroz njihovu složenost, predvidivo funkcioniranje i zakonitosti koje sve to reguliraju.

»Duhovni poslovi« pak, kojima se morao baviti kao svećenik i profesor, drugačiji su po svojoj naravi negoli je to bravarija. Težina koju je on pritom osjećao sigurno proizlazi između ostalog i odatle što se »mehanizmi« naše tjelesnosti i duševnosti daju prilično dobro istražiti i razumjeti te u povijesnom djelo-

vanju i iskustvu bezbroj puta provjeriti. Mi ljudi međutim tako uporno ponavljamo stare pogreške da izgleda kako upravo ne želimo baš ništa naučiti iz onoga što iskustveno i teorijski o sebi znamo. To pogotovo vrijedi ako čovjeka gledamo kao »grupnog čovjeka«, tj. kako se ponaša u grupi i kako se ponaša njegova grupa prema drugim grupama. Kao da je čovjek još uvijek samo paleolitski lovac, pljačkaš i sakupljač, dakako, samo s drugim sredstvima; kao da se bojimo neslućenih prostora slobode i dobra koji nam se pred licem otvaraju, u koje u nadi zalazimo – ali noge nas nose u drugome pravcu. Zato je »šloseru«, koji razumije kako funkcionira ta ljudska »brava« i što bi ona još sve mogla biti i na što je pozvana, teško izdržavati taj raskorak između onoga što se događa i onoga što se u smionim duhovnim uzletima filozofije i još više teologije otkriva, govori, predlaže i tvrdi.

Zato je Bajsić često znao pitati kad je netko oduševljeno obrazlagao mogućnosti i planove: »A kako to kanite ostvariti? Kako ćete prevladati skrivene zamke naše zoologije?« Jasno, sugovornici su se onda zabarikadirali u isticanju onoga što »treba biti«, a Bajsić je ponovo zakvačio svoje pitanje za to »trebanje«: »*Tko* to treba? Kako ćete ljudima približiti to da *oni* trebaju tako postupati kako Vi velite?« Njegovo pronicljivo i uporno propitivanje išlo je za tim da sugovornik sam shvati: »*Ja* to prvi trebam; *ja* trebam šutke od sebe početi – i pokazati što se događa kad *ja* radim ono što trebaju raditi i svi drugi.«

Nije mali dobitak kad se to shvati. Čini se međutim da se to rijetko shvaćalo i shvaća. Čovjek naime zaostaje za samim sobom više negoli je to voljan priznati. Bajsić je to predobro znao, a i sam je to zasigurno bolno osjećao. Stoga i zahvaljuje na strpljenju svima s kojima se susretao, radio i živio. A strpljivost je također jedan od obraza nade, pogotovo onda kada nestaju sve velike slike nadanja koje mobiliziraju ljude i ljudske skupine u njihovu povijesnom djelovanju. A to je upravo naše »postmoderno« vrijeme u kojem su – kako se voli reći – umrle ideologije, a i velike tradicionalne religijske zajednice ne djeluju više tako uvjerljivo na ljude kako su, po svemu sudeći, djelovale u ranijim povijesnim razdobljima. One grcaju, barem što se tiče tzv. zapadnog svijeta, u krizi svoje vjerodostojnosti. Ako se ne želi upasti u lakovjerno zadovoljavanje religioznih i drugih dubinskih potreba u krilu sekta i raznih pseudo- ili novoreligijskih pokreta, preostaje još samo nada kao strpljivost. Nada kao strpljivost u takvu »oskudnom vremenu« kakvo je ovo naše doista je prijeko potrebna; Bajsić ju je imao kao življeno držanje, kao životni stav koji je nosio sve njegovo djelovanje, ali koji kao takav nije bio često i reflektirano tematiziran u njegovu opusu.

II.

Dr. Vjekoslav Bajsić rodio se 11. veljače 1924. godine u Čakovcu u činovničkoj obitelji. U Čakovcu je također pohađao osnovnu školu, a srednje obrazo-

vanje stekao je u Nadbiskupskoj klasičnoj gimnaziji u Zagrebu. Svojim misaonim i duhovitim napisima pobudio je pozornost i zanimanje svojih odgojitelja pa su ga oni ujesen 1942. godine, nakon mature, poslali u Rim na studij filozofije i teologije. U Rimu je na Papinskom sveučilištu »Gregoriana« magistrirao na oba fakulteta. Na Filozofskom fakultetu istog sveučilišta postigao je također doktorat znanosti tezom »O zamišljaju kršćanske filozofije u spisima Edite Stein« (Rim 1958.).

Nakon svećeničkog ređenja 1948. godine morao se u inozemstvu, uglavnom u južnom Tirołu, više godina oporavljati od plućne bolesti koja ga je prinudila da za cijelog života uglavnom tiho govori. U domovinu se vratio 1962. godine te odmah započeo predavati na Katoličkom bogoslovnom fakultetu, i to na katedri za filozofiju. Četiri godine kasnije postaje njezinim pročelnikom i ostaje u toj službi sve do svoga umirovljenja ujesen 1993. godine.

Glavno područje njegova znanstveno-nastavnog rada bila je filozofija prirode (kozmozologija) i granična pitanja između religije i prirodnih znanosti. On je također dugo godina predavao na fakultetu i njegovim institutima povijest filozofije i filozofiju o Bogu (teodiceja).

Godine 1966. Bajsić se habilitirao na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu radom »Filozofski problemi hominizacije«. Na zavidnoj spekulativnoj razini i uz neosporno poznavanje materije (prirodoslovnih činjenica i teorije evolucije) on razvija ideju *poieze* kao modela pomoću kojeg je moguće filozofski tumačiti prirodnu selekciju i druge činjenice koje govore u prilog teoriji evolucije živih bića uključujući i čovjeka. Stvaranje čovjeka shvaća se kao selekcija ili odabir žive materije pod formu duše, a ne kao demijurgijski proces oblikovanja materije prema ideji odnosno unaprijed fiksiranoj zamisli u Božjem umu. Stvar je bila toliko nova da je izazivala protivljenje i nerazumijevanje. Štoviše, govorilo se »sapat heresim – zaudara na herezu«. Sve to, dakako, bez ikakva razloga.

Budući da je bio veoma pozoran na sve što se događalo oko njega te se nije kruto držao »bjelokosne kule« svog akademskog statusa, Bajsić je odgovarao izazovima crkvenog i društvenog trenutka. Upravo zato (možda bismo smjeli reći i »nažalost« kad to u njegovu slučaju ne bi bilo neprilično) Bajsić nije dalje razvijao filozofske uvide postignute u tijeku rada na habilitaciji, nego se preusmjerio na probleme života crkvene zajednice, na dijalog s marksistima te na vrlo zauzet i slojevit rad u koncem šezdesetih godina osnovanom Centru za koncilski istraživanja i dokumentaciju »Kršćanska sadašnjost«. Tu je surađivao s profesorima Josipom Turčinovićem i Tomislavom Šagi-Bunićem. Njihov rad i rad njihovih suradnika duboko je i neizbrisivo obilježio pokoncilsko razdoblje života Katoličke crkve na našim prostorima.

Imajući pred očima sve to moramo se u čuđenju pitati kad je stigao ispisati brojne studije – njih preko šezdeset – te još brojnije manje napise i prijevode

znanstvenih članaka i ogromnih šest svezaka Jedinove Povijesti Crkve. S pravom je u svom nekrologu njegov kolega prof. dr. Josip Ćurić istaknuo: »Činjenica je da Bajsić nije uskraćivao svoju suradnju ni u jednom vrijednom projektu koji mu je bio predložen. Sudjelovao je i nastupao na mnogim simpozijima i tečajevima, bilo u domovini, bilo u inozemstvu. Ali, i to moramo istaknuti, nikad nije tome poslu pristupao rutinski da bi s nekoliko spretnih izričaja 'ispunio slovo' poziva. Bajsić je u svim svojim napisima, pa i u onima najkraćima (...) znao svoje retke prodahnuti neobično krepkim i originalnim refleksijama te mu zapravo nije trebalo da stavlja potpis ispod članaka. Po samom stilu razmišljanja, napose po dubini razrađenih analiza i sinteza moglo se razabrati od koga dotični napis potječe. Nadasve to vrijedi za njegove referate kod svećeničkih tjedana i na međunarodnim znanstvenim skupovima. Uvijek i posvud iznenadio bi slušatelje odnosno čitatelje novim vidicima kojih sami vjerojatno ne bi doumili.«

I dalje: »Kao što svojedobno za Karla Rahnera, tako i za Bajsića smijemo ustvrditi: Pisao je samo u slučajevima kad je nešto zbiljski otkrio. Njegovu pak pronicavu duhu nije bilo teško da iz dana u dan dolazi do novih otkrića. Po naravi je bio mislilac, tj. čovjek koji se ne zaustavlja na površini pojavne stvarnosti nego newmanovski istražuje (...) – što se krije pozadi koprene koja nas dijeli od Istine? Paradoksalno je što se tako talentiran i upravo genijalan filozof-teoretičar spretno snalazio i u praktičnim disciplinama današnjice te stekao glas stručnjaka u rukovanju sredstvima moderne informatike. Žrtvovao bi dane i noći da osposobi uređaje od kojih su specijalisti dizali ruke. Ipak, u tome nije dopuštao da ga tehničirana znanstvenost zarobi svojim neljudskim formalizmom. Tako je u kompjutor, kojim se učenjački služio, s ljubavlju pohranio melodioznu raskoš cijeloga niza Bachovih fuga i tokata. Nije li to očit (i zvučan) dokaz divne duše koja nikad ne razdvaja Istinu od Ljepote?«²

III.

Bajsićev pisani opus mogli bismo podijeliti u tri velike skupine spisâ: one na granici između religije i teologije s jedne i prirodnih znanosti s druge strane. Zatim, tu su spisi u kojima se bavi problemima povijesti filozofijske i teologijske misli te filozofskom raščlambom nekih suvremenih problema. I na kraju, tu je i skupina spisâ važnih za život ljudske i kršćanske zajednice: najprije *ad intra* – međuljudski odnosi, život i reforme u kršćanskoj zajednici, a zatim *ad extra* – problemi dijaloga Crkve i svijeta, vjere i kulture, u čemu posebno važnu ulogu igraju napisi o odnosu vjernika i marksista.

Prva skupina njegovih radova odlikuje se, na bazi produbljene informiranosti, promišljenom problemskom sviješću o granicama između kršćanske religije i

² *Bogoslovska smotra*, XXVI (1995), br. 1, str. 176.

novovjekovne iz teološkog i filozofskog sklopa emancipirane znanosti o prirodi.³ Ne samo da se klonio apologetike i polemike, nego je išao za tim da po bavljenju matematikom i upoznavanju problema teoretske i eksperimentalne fizike te biologije i paleontologije upozna *formu mentis*, način razmišljanja i argumentiranja znanstvenika u tim znanostima te da kao filozof shvati prirodne znanosti iz samog njihovog nastajanja u novome vijeku i promisli njihovu filozofijsku relevantnost. Bajsić je naime, kao malo tko, jasno i duboko uviđao do koje mjere znanosti prožimaju i oblikuju svijet u kojem živimo, stvaraju novu sliku svijeta i transformiraju samog svojeg tvorca – čovjeka. Stoga mu nije bila strana ni ekološka problematika, a sam je neumorno promišljao filozofijsku stranu problema kako bi s te strane omogućio teologiji da uđe u produktivan dijalog sa svijetom znanosti. U tom je dijalogu i sam sudjelovao kad je god za to imao priliku. Znao je naime da filozofija mora i danas preuzeti neku vrstu posredničke uloge između znanstvenog i religioznog odnosa prema stvarnosti, ako se još uopće želi povezati jedno s drugim i time polako izaći iz svojevrsnog životnog dualizma u koji je gurnut moderan i suvremeni čovjek-vjernik jer ne uspijeva povezati svijet znanstvene civilizacije sa svijetom svoga vjerovanja. To će svakako još dugo biti prvorazredna intelektualna zadaća i izazov za sve kojima je na srcu objedinjenost svih komponenti naše kulture. Doprinos Vjekoslava Bajsića pritom ostaje nezaobilazan i trajno vrijedan promišljanja. Štoviše, smijemo reći da ono što je on u tom području u nas domislio svakako obilježuje donju granicu ispod koje se nipošto ne smije pasti kad se raspravlja o tim pitanjima.

Njegovi povijesno-filozofijski radovi uglavnom se kreću oko prezentacije nekih mislilaca (Augustin, Bonaventura, Toma, Bošković) ili nekih problema iz povijesti misli pri čemu također dominira problematika emancipacije znanosti o prirodi iz teološko-filozofskog sklopa. Ovdje svakako spadaju i veoma lucidna promišljanja o suvremenom dobu i njegovim problemima.⁴ Tu se opaža njegovo suvereno poznavanje povijesti filozofije i teologije, kako srednjovjekovne tako i moderne. Budući da po naravi nije bio dogmatik niti je njegov intelektualni ustroj trpio dogmatizam, on je svakog mislioca »čitao« povijesno, u njegovom vremenu i prostoru te pokazivao što se od njega može naučiti u smislu metodičkog pristupa problemima i u smislu metode rješavanja problema. Običavao je reći: kad se u filozofiji pokazuje nešto temeljito novo, onda je to *nova metoda*, novi prilaz pitanjima i stvarima. Svaka nova metoda otvara nove mogućnosti pitanja, razumijevanja i stjecanja spoznaja. I, dakako, djelovanja. Zato on studente

³ Usp. o tome prvi svezak Bajsićevih izabranih spisa objavljenih pod naslovom *Granična pitanja religije i znanosti. Studije i članci*, Priredio Stjepan Kušar, Zagreb, KS, 1998.

⁴ Bajsićevi radovi koji kruže oko te problematike sabrani su u drugom svesku njegovih izabranih spisa *Filozofija i teologija u vremenu. Članci i rasprave*, Priredio Stjepan Kušar, Zagreb, KS, 1999.

nije učio teze nego ih je u prvom redu učio misliti, odgovorno se i savjesno služiti vlastitim umom. To je svakako najteže, ali bez sumnje i najpotrebnije u vremenu u kojem se čovjeka svodi na potrošača unaprijed pripremljenih informacija i na manipuliranog manipulatora u prirodi i u društvu.

Najveća skupina Bajsićevih radova ujedno bi za širi krug čitatelja mogla biti i najzanimljivija, jer se bavi životom crkvene zajednice u svijetu.⁵ Prema unutra on neumorno upozorava na još neistražene i neproživljene mogućnosti novoga što nam ih donosi Kristovo Evanđelje te pokazuje našu vlastitu grupnu uvjetovanost koja prečesto ne dopušta da se u nama osobno ni u našim zajednicama razvije subverzivna dinamika Kristove novosti. Odatle također proizlazi nepostojanost i promjenjivost snage i uvjerljivosti kršćanske životne opcije. Prema vani pak za Bajsića vrijedi dijaloško držanje i postupanje, dakako ne kao puka taktika preživljavanja ili punjenja vlastitog dvorišta pridruživanjem novih članova, nego kao iskreni odnos prema drugom i drugačijem čovjeku. Suženo polje crkvenog djelovanja u komunizmu nije smetalo Bajsiću da i unutar tih skučenih prilika ostvaruje ono što je smatrao dobrim i potrebnim. U tom pogledu nije uvijek ni posvud nailazio na puno razumijevanje, naprotiv! Odmjerenost i dijaloška svrshodnost njegovih koraka tek treba biti ocijenjena imajući u vidu svu kompleksnost situacije i života Katoličke crkve u bivšoj Jugoslaviji. Mislim da se svakako sa sigurnošću može reći da Bajsić nipošto nije smatrao idealnim onodobno vrijeme režimskog pritiska te da je iz dna duše priželjkivao bolje dane, dane prave slobode vjerovanja i kršćanskog djelovanja. Pritom je međutim, kako i dolikuje vrhunskom intelektualcu, upozoravao da ispod prisila totalitarnog režima nigdje na svijetu, pa ni kod nas, ne miruje skladna ljudska narav, čovjek koji bi po naravi bio demokrat, nego je – naprotiv – riječ o kaosu koji unaprijed minira hod u sređenu demokraciju i koji se neće dati srediti s par pobožnih i rodoljubnih fraza te s obećanjima i nazdravičarstvom. Nasuprot tomu Bajsić je zahtijevao naporan, strpljiv i dugotrajan rad. Međutim, na dokaze o kaotičnosti društva i o divljaštvu čovjekove zoologije nije trebalo dugo čekati...

U svojim spisima kao i u razgovorima i diskusijama Bajsić je pokazivao priličnu alergičnost na sve pokušaje apologetiziranja koje ne samo da brani vjeru u Boga od napadaja nego u prvom redu želi protivniku dokazati da je u krivu i dokazima ga manje ili više spretno prinuditi da prihvati opciju vjere u Boga. Takvu apologetiku nazvao je – navodeći nekog svog rimskog profesora – »boksativnom teologijom«. Bio je uvjeren da obranaško držanje i apologetsko dokazivanje ne pomažu »Isusovoj stvari« u ovome svijetu jer ona sjaji *svojim* svjetlom. Potreb-

⁵ Usp. o tome treći i četvrti svezak Bajsićevih izabranih spisa *Život i problemi crkvene zajednice. Članci, rasprave, materijali*, Priredio Stjepan Kušar, Zagreb, KS, 2000.; *Dijalog, dijagnoze, polemike* (u pripremi).

no je samo razmaknuti unutarnje zoološke i vanjske grupne smetnje pa će to svjetlo imati šanse da proдре u um, u srce i u ljudske skupine. Možda je u tome on vidio i zadaću filozofije s obzirom na teologiju, zadaću koja nipošto ne iscrpljuje i ne ograničava filozofsku misao nego je čini pomoćnicom i kreativnim izazovom za teologiju.

Zato su sva Bajsićeva razmišljanja – napose ona sakupljena u tri knjižice »Strah za granicu«, »Ekologija slobode« i »Obrnuto vrijeme«⁶ – vođena rekaom bih skrivenim aksiomom utjelovljenja Sina Božjega u Isusu iz Nazareta. Ili, kako je to on običavao reći: »Ako stoji Pavlova riječ: 'Isus Krist jest Gospodin!', onda je sve drukčije, onda treba poći od toga kao od aksioma, promišljati odatle našu ljudsku zbilju i nadasve djelovati s tim u skladu!« Sva Bajsićeva razmišljanja o ljudima, o našim radostima i problemima, udesu i nadi uvijek su u nekom manje ili više izričitom odnosu i povezanosti s činjenicom utjelovljenja Božanskog Logosa u Isusu Kristu. Bajsić nije o tome teologizirao, on je odatle polazio i prema tome upućivao one koji su ga htjeli slušati.

Za njega vrijedi da »u konkretnom poretку Providnosti odnosno Utjelovljenja, nema Boga bez svijeta, ali podjednako nema ni svijeta bez Boga. Nadahnut ovim načelnim stavom Bajsić nije podnosio ni najmanju natruhu maniheizma. Stoga je kritički stigmatizirao jednostranosti u koje su tu i tamo zapadali kršćanski mislioci i asketi. Sjećamo se da ti Bajsićevi zahvati 'škarama' nisu baš svakome bili simpatični, ali su svojom izazovnošću vazda bili ljekoviti (...) On nikad nije išao za tim da samoga sebe, u osobnom smislu, promakne niti da bilo koga kraj sebe zatре. Ako je u određenim zgodama znao povisiti ton, nije ustajao protiv čovjeka kao čovjeka. Kod njega je u svemu bilo očito da mu je stalo do onoga što suvremeni tumači Biblije zovu 'Isusova stvar' (...) Zbog toga se nije upuštao u osobna razračunavanja niti je u bilo kome gledao osobnog neprijatelja. S druge strane, ako je tko zastupao nazore drukčije od Bajsićevih, uvijek je u tome svećeniku-misliocu susretao dijaloškog partnera, a ne suparnika«⁷.

IV.

Tako se naše razmišljanje o filozofu i teologu Bajsiću, koji je samoga sebe smatrao po naravi »šloserom«, opet vraća u zbilju ljudskog života. Tu je mjesto

⁶ Radi se o napisima u njegovoj kolumni u »Kani« objavljenima u izdanju Kršćanske sadašnjosti u Zagrebu, 1980. i 1994. godine. Tome valja pridodati niz većih radova sabranih u knjizi *Na rubovima Crkve i civilizacije*, kod istog izdavača 1972. godine. Prva Bibliografija Bajsićevih radova objavljena je u *Bogoslovskoj smotri*, 65 (1995), br. 1, str. 178–186, a druga, obnovljena i dopunjena, te bibliografija radova o Bajsiću, objavljena je u ovom broju BS te u već spomenutom četvrtom, ujedno i posljednjem svesku Bajsićevih sabranih radova koji je u pripremi.

⁷ J. Čurić, 177.

provjere, potvrđivanja ili opovrgavanja onoga što vjerujemo i mislimo, čemu se nadamo i što hoćemo izgraditi.

U jednom od svojih zadnjih radova, napisanom kojih desetak mjeseci prije smrti – umro je izmučen karcinomom 20. svibnja 1994. godine – Bajsić razmišlja o doprinosu kršćanske zajednice u izgradnji Europe. Mišljenja je da kršćanska zajednica »ima mogućnost da se odcijepi od vječnih 'zooloških' datosti koje joj prethode ako se svjesno i u skladu s Kristovim pravilima uhvati u koštac s problemima vlastitog zajedničarenja«. Zatim nastavlja: »Kojiput imam loš osjećaj da kršćani ne znaju s čime bi se zapravo trebali baviti (...) Kristova ideja o jednoj sasvim novovrsnoj zajednici zahtijeva takve promjene u ljudskom ponašanju, takve korekcije onoga što je prirodno dano, da to izgleda poput neke utopije, pa se čovjek lako obeshrabri. No općenito stanje u svijetu takvo je da s onim što nam je dano u vlasništvo po našoj prirodi, ne možemo naći izlaza ako se još nadamo nekom čovjeka dostojnom opstanku. Pomišljam na bijedu u mojoj domovini i na mnogim drugim mjestima. Polako postaje jasnim da evanđelje nije samo za čudake i zanesenjake već se ono pokazuje kao jedini prohodni put – pa i politički. A to je prvorazredno zanimljiva zadaća za kršćane.«⁸

Bajsić je živio, radio i pisao tako da onaj koji ga prati i čita stalno ima osjećaj kako je stavljen pred odluku: što da činim? S koje strane da priđem životu i kako da živim? To nisu izmišljena pitanja, ona su stavljena u samu srž stvarnosti nas samih i sve zbilje. Zato je on sam uvijek osjećao – a znao je to i majstorski izreći – »kako ostaje i traje neka napetost« u našem životu, »mučno smo stavljeni i ostavljeni između dva načina mišljenja, dva prilaza životu: je li sve uvijek tako i samo tako kako smo navikli, i nema nade; ili pak ima nade, koja baš zato jer je nada nadilazi ono beznadno svagdašnje, iscrpljeno u svojim granicama? Znači li granica da nema više ništa, jer je tu granica, ili pak pokazuje preko sebe na nešto iznenadno, neočekivano, opet zato što je granica?«

»Tako stvarnost ne govori do kraja, ne tumači samu sebe do kraja, ostaje nepotpuna. Nama ostavlja posljednju riječ i zahtijeva je od nas. Ne možemo je uskratiti, pobjeći. Tek kad smo je mi izrekli, zadobit će i naša stvarnost svoj posljednji lik: s nadom ili bez nade.«⁹

To je također razlog zašto se Bajsić nije bavio samim sobom, ponajmanje na kraju života. Za sebe je u oporuci poželio samo jedno: »Molio bih neka se ne pjeva pri pogrebu 'Ecce quomodo moritur justus – Evo kako umire pravednik!', jer niti sam pravednik, niti mi je netko što učinio našao.« Iz tih riječi progovara življena i njemu svojstvena skromnost, a njegov povučeni način života, budnost i pažljivost prema drugome te smireni i samozatajni rad – možda više negoli nje-

⁸ *Svesci-Communio*, br. 78–81, 1993., str. 313 sl..

⁹ *Obrnuto vrijeme*, Zagreb, 1994., str. 166.

gove riječi – daju jednoznačan odgovor u prilog nade. Riječ je o nadi koju je on iščitavao u Kristovu Evanđelju i koja mu je, uvjeren sam, omogućila da se u posljednjim danima teške bolesti oprašta od prijatelja završnim riječima Bergmanova apokaliptičnog filma »Sedmi pečat«, riječima koje ujedno dolaze iz Pavlove poslanice Timoteju: »Soli Deo honor et gloria! Samo Bogu čast i slava!«

Te riječi smijemo shvatiti kao sažetak svega njegovog života gledanog iznutra, u njegovoj skromnosti i intimnoj usmjerenosti prema Bogu u kojeg je vjerovao. Zato i stoje na njegovu grobu te nam na svoj način svjedoče o čovjeku koji je iskusio i razumio prolom Radosne vijesti ili Evanđelja kroz modernu i post-modernu razlomljenost ljudskog života i ljudske zajednice.